

Приказ

УЏБЕНИК: СТАРА ТЕМА ПРЕД ИЗАЗОВИМА САВРЕМЕНОГ ДОБА

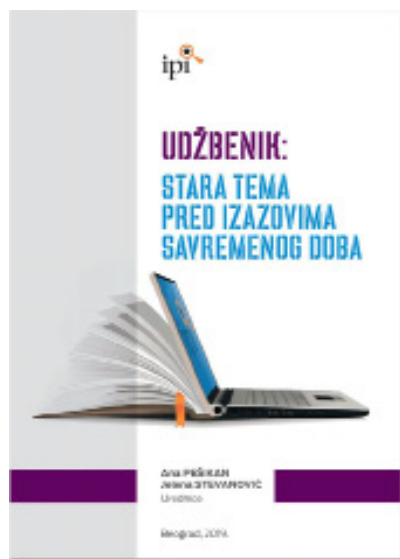
*Ана Пешикан и Јелена Стевановић (ур.) (2019)
Београд: Институт за педагошка истраживања, сир. 263*

С јесени 2019. године, у издању Института за педагошка истраживања, објављена је још једна књига о уџбеницима, чији је наслов – *Уџбеник: стара тема пред изазовима савременог доба*. Књига, чије су уреднице Ана Пешикан и Јелена Стевановић, припада категорији тематских зборника, а по садржају припада текстовима који се баве квалитетом уџбеника као наставног средства, било из перспективе начелног дефинисања мерила и предуслова његовог квалитета, било из перспективе оцене и препорука за унапређење тог квалитета у постојећој уџбеничкој продукцији. У том смислу, она се може окарактерисати као још један прилог од значаја за расветљавање споменутих питања, који, међутим, има значајне претходнике у виду неколико незаобилазних књига са овом тематиком и серије других радова који су објављени у нашој средини током четрдесетак година свестраног емпиријског истраживања и теоријског осмишљавања уџбеника као још увек незаобилазног наставног средства, барем

у нашој и њој сличним срединама. Потенцијални скептични читалац, упознат с информацијом о томе, свакако може поставити питање шта још битно и ново може да се каже о теми каква је квалитет уџбеника и његово унапређење, после више од четрдесет година истраживања и бројних већ објављених текстова. Текстови уврштени у садржај зборника о којем је овде реч, међутим, на уверљив начин

оправдавају бављење споменутом темом, која је већ ушла у „зреле“ године као предмет проучавања и анализа у нашој средини. Они то чине тако што отварају низ нових релевантних и актуелних питања и на њих скицирају одговоре којима се чини „корак напред“ у овом домену. У том смислу, ови текстови на брижљиво аргументован начин показују да су уџбеници још увек изазовно истраживачко подручје.

Рукопис садржи дванаест текстова у којима се разматра низ актуелних изазова пред којима се налазе креатори савремених уџбеника. Један од њих, чија је актуелност неспорна, тиче се захтева које пред уџбеник постављају карактеристике савременог доба какве су доминација дигиталних медија и визуелних средстава комуникације и њихови ефекти у домену когнитивног функционисања човека. У Зборнику су му посвећена два текста. У тексту Ивана Ивића понуђена је озбиљна анализа истраживачких налаза о утицају дигиталних технологија на, пре свега,

когнитивне, али и социјалне и емоционалне функције човека и скицира се теоријски оквир за концептуализовање, анализу и стварање дигиталних уџбеника. Изазов са којим је потребно да се изборе аутори електронских уџбеника у суштини се тиче, према речима аутора, питања како да „искористе све потенцијалне могућности дигиталних медија које могу помоћи разумевању садржаја, а да у што већој мери умање изузетно озбиљне ризике за процес разумевања, памћења и мисаоног активирања које носи дигитални медиј по својој природи“. Текст у којем се на избалансирани начин пропитују потенцијалне могућности и ризици електронских уџбеника и изазови са којима њихово креирање суочава ауторе може се сматрати програмским у смислу сличном оном у којем су то били чланци под називом *Скица за једну психологију уџбеника I* и *Скица за једну психологију уџбеника II*, истог аутора. Објављени седамдесетих година прошлог века, они су били подстицај којим је отпочело студиозно бављење питањима стварања и унапређења штампаних уџбеника као културно потпорног средства за подршку учењу с разумевањем и формативном улогом у односу на развој когнитивних компетенција ученика.

Још један значајан изазов, повезан са карактеристикама савременог доба, тиче се одговарајуће употребе слика као све доминантнијег средства комуникације и стварања значења у савременом свету и с тим повезаног значаја развијања визуелне писмености код ученика, односно развијања њихове способности да користе и анализирају

визуелни садржај. Посвећен му је текст Ане Пешикан *Функција слика у уџбеницима*. Да је развијање визуелних компетенција још увек изазов за ауторе уџбеника, показују и резултати анализе актуелне уџбеничке продукције, на основу којих је видљиво да визуелни садржаји често нису на сврсисходан начин интегрисани и коришћени у уџбенику и да им и аутори уџбеника и наставници обично придају узгредну, споредну улогу у односу на текст са којим се визуелни садржаји ретко на директан и продуктиван начин доводе у везу.

Функционална писменост у различитим доменима, не само у визуелном, једно је од истакнутих опредељења образовне политике и образовања усмереног на исходе, које је добило значајно место и у наставним програмима код нас. Самим тим, успостављање функционалне писмености, па и посредством уџбеника, представља значајан задатак приликом оцене квалитета постојећих уџбеника и значајан изазов за будуће ствараоце уџбеника, те су му у Зборнику посвећени радови Јелене Стевановић, Наде Шеве и Емилије Лазаревић, Маријане Папрић, Зорице Веиновић, који се баве функционалном писменошћу у области читалачких компетенција, језичког образовања и образовања за одрживи развој.

Неке од нових тема и изазова произлазе управо из дуге традиције проучавања уџбеника у нашој средини, која омогућује да се прати напредак у уџбеничкој продукцији поређењем налаза добијених анализом ранијих генерација уџбеника са оним који се сада објављују, чиме се проверавају ефекти више-

деценијског бављења уџбеником. Осим тога, дуга традиција штампања и коришћења уџбеника у нашој земљи пружа прилику за историјску анализу уџбеника у ширем друштвеном контексту, пре свега у контексту одређених образовних политика и утицаја различитих интересних група, чему је посвећен рад Александре Илић Рајковић: *Што осамдесет година у продукцији уџбеника у Србији*.

Посебно значајан приступ евалуацији ефеката употребе пожељног уџбеника какав је конципиран у дуготрајном процесу његовог проучавања јесте онај који је усмерен на регистровање квалитета учења и развоја компетенција за учење уз посредовање таквог уџбеника у поређењу са материјалом за учење који нема структурне елементе какви се сматрају пожељним, односно онај приступ којим се откривају чиниоци од којих зависи очекивани ефекат пожељних структурних компоненти. Таква истраживања уџбеника су ретка и ван наше земље, што посебну пажњу скреће на текст Слободанке Антић *Ученик и уџбеник: интеракција у настави/учењу*, а овај аспект истраживања уџбеника чини значајним истраживачким изазовом. Сличан статус имају и истраживања усмерена на регистровање рецепције претпостављено пожељних уџбеника од стране његових корисника, посебно наставника, за које се показало да су чинилац од изузетног значаја за постизање очекиваних ефеката уџбеника. Стога и рад *Мишљења учитеља о испуњености стандарда квалитета садржаја одабраних уџбеника математике*, чији су аутори Милена Николић и Љубица Опарни-

---

ца, указује на још једно, готово неистражено, а изузетно значајно истраживачко подручје.

Приоритет у досадашњем проучавању уџбеника имали су уџбеници намењени ударним школским предметима какви су српски језик, математика, природа и друштво. Као актуелно подручје истраживања сада се појављују уџбеници за уметничке предмете (музика, ликовна уметност), чијим проучавањем се отвара значајно питање специфичних карактеристика уџбеника за одређено предметно подручје. Овим питањима баве се три рада уврштена у рукопис Зборника (*Квалитивни уџбеника за ирину наставу клавира* – Милена Миловановић; *Улога уџбеника ликовне културе за ирви разред основне школе у одстицању гечје мошивације и креативности* – Јована Ђорђевић; *Структура и квалитет уџбеника за музичку културу за друи разред основне школе* – Јелена Гркић Гинић и Маја Ђалић).

Коначно, ново подручје истраживања тиче се и одабира и пласмана уџбеника, односно чинилаца који утичу на одабир одређеног уџбеника у разноврсној понуди која постоји на тржишту. Ово подручје истраживања је отворено опредељењем државе да прокламује и подржи објављивање више уџбеника за исти предмет и верификовањем права за више издавача да се баве продукцијом и пласманом уџбеника. Већ споменути текст Јелене Гркић Гинић и Маје Ђалић бави се и питањем компетенција учитеља које су неопходне за одабир уџбеника на основу стручних критеријума, уместо на основу других, сада присутних а ирелевантних, па чак и контрапродуктивних критеријума.

На основу овог кратког описа садржаја зборника *Уџбеник: структура иред изазовима нової года* може се закључити да се њиме отвара читав низ релевантних питања која се тичу квалитета уџбеника и посредно квалитета наставе (поучавања), његове продукције и

коришћења, а и нуде одређене смернице за њихово проучавање и решавање, што текстове уврштене у Зборник чини корисним и значајним штивом које има потенцијал да послужи као подстицај и ослонац даљим истраживањима уџбеника, па и подстицај и ослонац успешној настави, али и подстицај и ослонац креирању решења за одговарајуће образовне политике и, свакако, праксе у домену стварања, продукције и пласмана уџбеника као још увек неизоставног наставног средства и посредника у креирању наставе. Теоријским и емпиријским резултатима који су изложени у њему овај зборник има потенцијал да доприне бољем разумевању суштинне процеса наставе (поучавања) и учења и унапређењу њиховог квалитета, наравно, уколико буде искоришћен.

*Проф. др Биљана Тредјешанин
Универзитет у Београду,
Училијски факултет*